

"EN DEFINITIVA, ESCRIURE ÉS, SEMPRE, "ESCRIURE cartes": dir "alguna cosa" a "algú". (J. Fuster)
 "Els escrits fusterians són una taula redona moderada pel mateix Fuster". (I. Crespo)

"Només hi ha una manera seriosa de llegir, que és rellegir." Aquest és el consell que, ara i ací, considerem pertinent per a introduir la reflexió que volem comunicar sobre l'escriptura fusteriana, el mitjà a través del qual se'ns comunicà aquest nostre escriptor, que ara, passats deu anys, volem recordar. Relectura, doncs, perquè creiem que és l'única manera de situar –o resituar, si fóra el cas– altres reflexions al respecte. Només així podríem justificar la nostra, en aquesta conversa múltiple sobre ell amb motiu d'aquest desè aniversari. "Les publicacions fusterianes –acaba de dir V. J. Escartí¹– exercien i encara exerceixen la virtut de despertar dubtes i de suggerir línies de pensament i de recerca." És a dir, com si tot el seu discurs fóra un aforisme, com el que tanca la sèrie de Consells, proverbis i insolències: "Assercions i negacions discutibles, ho admet. Potser seran útils just per això, perquè són discutibles: perquè inciten a la discussió."

L'escriptor de Sueca era un home de diàleg, li agradava la conversa; "Fuster –diu E. Sòria²– fou un gran conversador: ràpid, precís, irònic, sovint demolidor. La seua tertúlia dels dilluns amb els amics o les que mantenia fins a la matinada amb la gent que anava a visitar-lo a Sueca, són famoses"; li agradava la discussió, això sí: seriosa i oberta. Com explicar, si no, les tantes i tantíssimes hores que va consumir en converses –l'enyorat racó de Sant Josep, 10–, en tertúlies, en entrevistes...? Sí, en entrevistes. Malgrat haver dit que aquestes "eren coses de toreros i vice-tiples", en va concedir un mínim de seixanta, en trenta i tants anys. Parlar era una de les seues maneres de reflexionar; i escriure, una manera de parlar, una conversa. Per això ja hem dit en un altre lloc que "a Fuster li agradava raonar en companyia, el seu cap era una tertúlia permanent". Aquesta és una de les conclusions bàsiques a què hem arribat en analitzar el discurs fusterià. Confirmada a bastament per l'estudi que li hem dedicat sobre la relació que mantingué amb l'altre gran prosista –i conversador– català, Josep Pla: les coses que més li agraiïa eren aquelles interminables converses. "Les tertúlies amb Pla són de les poques coses que, personalment, i posat a exercir la gratitud, agrairia a la Providència. Són operacions estimulants, ràpides en els reflexos mentals, acogotadores en la defensa." (Crespo, 2002). Cosa confirmada també en unes altres converses inacabades: "Pla era un gran conversador i

això, a mi, sempre m'ha apassionat. I, a més, era un conversador que et feia parlar a tu, la qual cosa era molt divertida. Teníem converses autènticament interminables les quals, per a mi, van representar sempre un preciós complement de la lectura, perquè la coneixença personal sempre ajuda molt a la comprensió del personatge." (Mollà, 1992). I, a major abundància, l'un i l'altre varen definir la seua relació "com una conversa que va durar anys".

Més encara –hi diria V. Ventura (1994)–, "no és arriscat dir que tot allò que va escriure havia estat llargament parlat abans amb els qui estàvem interessats per les mateixes coses [...]. Mai deixava, però –i això cal remarcar-ho–, d'escoltar, de tenir en compte, de pesar i mesurar, els arguments dels interlocutors. Fuster no escoltava per cortesia. L'interessava el que deien els altres. Eren punts de vista diferents del seu, altres visions d'una mateixa qüestió, informacions útils... I encara que mai no tractava de fer-se escoltar en el sentit més o menys magistral de la paraula, reclamava atenció per allò que deia. [...] No hi va haver –hi insistesc– dos Fusters, el que escrivia i el que parlava."

Amb aquests antecedents, i amb alguns consegüents que anirem desgranant ací, és fàcil de preveure que la de Joan Fuster havia de ser una escriptura conversacional, en el fons i en la forma, "medul·larment dialògica" –que en diria V. Salvador (1994).

En tot moment, al discurs fusterià, tant si el canal és l'oral –tertúlies, entrevistes, parlaments...–, com si és l'escrit –assaig, articles...–, sempre hi té una presència significativa l'interlocutor, l'aspecte del discurs com a conversa. És a dir, que dels elements de l'acte comunicatiu –emissor, receptor, missatge...–, hi pren un paper de primera instància l'aspecte "locucional", el fet de comunicar-se amb algú altre: "perquè, en definitiva, escriure és, sempre, "escriure cartes": dir "alguna cosa" a "algú", en dirà ell. "Com hem comprovat –ratifica J. Ballester (2000)–, Fuster en els seus escrits manté un diàleg clar i profund amb el lector. Tant com a interlocució o com a motiu temàtic de reflexió. El públic consumidor és un dels eixos imprescindibles del fet literari, com més tard ens recordaran les teories crítiques de la Receptió. I l'assagista de Sueca sempre ho té ben en compte."

D'entre tantes mostres, n'oferirem algunes; tot per subratllar una coordenada del pensament i de l'escriptura fusteriana que creiem bàsica. I no només a benefici d'inventari, sinó –cosa bastant més implicadora– per entendre'l i per connectar de debò amb el seu obert, dialogal –inacabat (?)–, missatge. Un con-

Joan Fuster, un escriptor de conversa

Isidre Crespo
 Filòleg i escriptor

versacionalisme que creiem estructural, no únicament retòric. Un dels seus més afinats estudiosos, V. Salvador (1994) ho explica així:

“La seua escriptura assagística conserva, fresques i ben marcades, les petges d’unes estratègies típicament conversacionals: imperatius, interrogacions vives, incisos que delaten canvis d’entonació, fraseologia col·loquial, autocorreccions amb aparença d’improvisació... Sense oblidar les nombroses interjeccions col·loquials, les hipèrboles populars o, fins i tot, el remugueig de protesta. La sintaxi... [...] El resultat és una major implicació dels interlocutors en l’àmbit d’un intercanvi comunicatiu que es realitza en la immediatesa. [...] En molts casos, el discurs implica el lector d’una manera expressa; o bé recorre a la creació d’un simulacre d’interlocutor: una *dramatis personae* evocada o construïda amb artifici davant la mirada del lector. L’autor aconsella, exhorta, interroga, invita o respon, adreçant la veu cap a la cova de silenci del seu receptor ideal. [...]”

Per concloure anys més tard (1999):

“Fuster defuig sistemàticament el to dogmàtic, esdevé més aviat un enigma per desxifrar per mitjà de la meditació que no pas una consigna per acceptar acriticament, i llueix així els perfils més insolents de l’escepticisme. Una de les estratègies que contribueixen a crear aquest efecte és la contaminació de conversacionalisme a què Fuster sotmet els seus assaigs i fins i tot la miniatura assagística i epigramàtica que és l’aforisme. Aquest seria un altre tret essencial del seu estil, que acosta l’escriptura al món de l’oralitat immediata, a la interacció entre autor i lector. El discurs de Fuster va ple d’interjeccions, d’expressions col·loquials i d’altres marques d’oralitat que apropen la seva prosa d’idees a un model de diàleg deliberatiu allunyat de l’abstracció monòtona dels textos filosòfics. En aquest equilibri entre la idea profunda i la conversa vivaç rau probablement un dels mèrits més rellevants del model d’escriptura assagística que Fuster propugna.”

A la “Introducció” de *Nosaltres, els valencians* (1962) el mateix Fuster diu:

“La veritat –els fets– una vegada delatada,

esdevé consciència, i una consciència desperta sempre revertirà en acció o, si més no, en remordiment. Per dir-ho abusant de la terminologia d’un il·lustre barbut: “explicar” serà una invitació a “transformar”. [...] Sé per endavant que molts paisans meus hi reaccionaran, si em lleixen, i confie que sí, amb una discrepància més o menys irreductible. Si amb això he aconseguit de dur-los, a ells, també, a plantejar-se les qüestions que jo m’he plantejat, em donaré per satisfet.”

I segueix tot un discurs on són implicats, a més d’ell i “l’il·lustre barbut”, l’historiador Vicens Vives i els seus lectors, en aquest cas també paisans. Si bé els subratllats són nostres, hi és clara la tendència a manifestar que escriure és compartir amb els seus lectors una estona agradable, tot posant en comú aquelles coses que ho són en una sobretaula: “un projecte de comunicació sòlid entre jo i uns virtuals, perdurables lectors” –deixarà dit al seu *Diari*; i al *Diccionari*

“La mena de literatura que jo cultivo ... són assaigs. [...] Tracten problemes de cada dia –els meus, si més no–, precisament els mateixos que constituïrien la matèria d’una conversa familiar, cordial, en el cas que el lector i jo ens trobéssim cara a cara i ell s’hi interessés. Espero que una cosa o altra li interessarà. Ja em dono per satisfet si no li frustro l’oci: si no l’hi frustro del tot.”

“Introducció” a *Diccionari per a ociosos*. 1963

Aquest, un llibre poc “col·loquial”, diríem, pel seu nivell intel·lectual, abunda en aquest aspecte. La presència d’altres plomes, sobretot franceses, la vam detallar en un altre estudi (Crespo, 2000a). Fuster hi manté un diàleg permanent amb tota mena d’autors, de diverses literatures i diversos temps, i sobre els més diversos temes. En algunes entrades, fins i tot, és un element estructural; com ara “Flner” (“Un meu veí ... em regala un llibre ... En parlem. [...]”), on tota l’entrada és un diàleg... O en “Interés” (“Un amic em sorprèn embarcat en una lectura medieval. Atònit, em pregunta: –I això, t’interessa realment?” [...] “Improvise una resposta...”). Igualment, tota l’entrada és una conversa. O en “Política” ([...] “I ara passe la paraula al lector”...).

Si parlàvem dels seus aforismes, amb poc

d’espai per a la manifestació del propi pensament, hi trobem l’assídua presència d’altres veus. Així ho palesàvem en un altre treball: “He deixat dit que “el cap de Fuster era una tertúlia permanent”. Doncs bé; als seus aforismes, això és una constant. Per posar-ne un cas, a *Consells, proverbis i insolències*, on hi ha 889 pensaments, 230 duen interlocutor exprés, 68 dels quals són francesos. I hauríem de sumar-hi els no identificats: pensaments d’autors no dits, que en són molts.”

Ho tenim bastant comprovat. “Les converses –afirmàvem en el XIIè col·loqui de l’AILLC (Crespo, 2000a)–, a més, són ben diverses. Amb –o a propòsit d’uns i altres enraonava, conversava, l’aforismaire Fuster: acceptant o lloant, rebutjant o criticant, reiterant o plagiant, esmenant o contradient, precisant o explicitant, complementant o refent els pensaments i sentències dels mestres –identificats expressament o no; o simplement, descrivint-los. El present treball incideix gairebé exclusivament en les presències notòries. La investigació continua a fi d’identificar aquelles que hi són més o menys amagades. És a dir, els aforismes que Fuster segregava tot manipulant els d’altre, i que són força copiosos. “Comprendre un llibre –o un pensament– vol dir, en certa manera, “refer” un llibre.” El llibre, o la màxima, són, segons l’asseveració fusteriana, “màquines per a pensar”, eines de diàleg, que és el que pretenem manifestar ací.”

Ja ens ho advertia ell mateix: “En algun moment, les meues paraules –o els conceptes que s’hi diuen– potser recorden tal o tal altre passatge d’aquest o d’altre autor.”

L’aportació de Xavier Serra (2002) ens ho acaba de confirmar: “Fet i fet, molts dels seus aforismes no són sinó citacions, frases d’altres autors... En uns casos, la citació va seguida d’un breu comentari que en precisa el sentit, o el qüestionaria, o el contradia; en d’altres, es dona la citació neta i pelada, sense cap afegit”. “En rebre-les –diu el mateix Fuster–, les adaptem a la fantasia que ens convé; si més no és el meu costum.”

A més, segons que declara V. Salvador (1994), “sovint la sèrie aforística esdevé una conversa que tracta sobre els mecanismes de la conversació, embastada per mitjà d’una filigrana de gran eficàcia comunicativa”; és el mateix que n’havia dit Amadeu Viana

(1987): “*Consells, proverbis i insolències* és “un llibre sobre el discurs, escrit precisament en col·loquial”.

El prologuista de la nova edició de les *Obres completes I*, Josep Palàcios, diu al respecte: “Als aforismes... la tibant expressivitat, la incitació a la resposta, a la rèplica, i ni que sigui al desacord, en constituïrien més aviat, en darrera instància, el motiu i el tema mateix, damunt l’artifici verbal”. [...] “Pensar, en vers, en prosa, és, obligadament, sorprendre, proposar-se d’obrir els ulls del lector; després d’haver obert els propis, clar. Sense menystenir, però, que, en certa manera, en la relació escriptor-lector és preferible pensar alhora que pensar el mateix, per tal com el receptor és el contrast [...]. També hauríem de sospesar el fet que la continuïtat, o l’encadenament d’una obra literària amb ella mateixa, es constitueix com una ondulació de rèpliques amb un lector més o menys imaginari, i fins i tot, socràticament, ideal: per a rebatre’l, per a alligonar-lo, perquè et posi en destrets [...]”.

Heus-ne ací alguns exemples, d’entre tants possibles:

Aforismes: *Consells, proverbis i insolències* (1968) (ordenats intencionadament segons els moments del procés comunicatiu)

- La primera obligació de l’escriptor és fer-se llegir.
- Escrivim pensant en els nostres enemics: o per fer-hi proselitisme, o per corrompre’ls.
- La ironia necessita còmplices.
- Propugne la suspicàcia metòdica, però.
- Consell a mi mateix.– Que cada paraula teua siga, almenys, una reticència.
- “Puix parla en català ... vegem què ha dit”. El deca-sil·lab és igualment correcte, i el contingut, més raonable.
- Si hi penses, comprovaràs que realment no t’empipa que et contradiguen, sinó que et facen veure que et contradia tu mateix.
- “El pensament s’afirma –s’afirma– en les objeccions. Doneu-me un bon contradictor, i seré capaç d’inventar les més excelsos teories.”
- Allò que més m’interessa de les meues (diguem-ne “meues”) idees són les objeccions que jo mateix podria posar-hi.
- El meu adversari és el meu col·laborador. *Malgré lui*, naturalment.

“Els escèptics –diu Fuster al seu *Diccionari*...– són persones raonables. Es posen cautelosament al costat de la raó, i per això solen tenir raó. O dit d’una altra manera: dubten, i l’encerten”–. Els lectors han de ser reticents amb el que els és donat i amb el que ells mateixos pensaven –Joan Fuster, al seu *Diari*, té moltes entrades “repensades” anys després–; no importa que l’escriptor siga “dels nostres”, és més raonable un “vejam què diu”. Per això la utilitat no rau tant en què s’hi diu sinó en el fet que “incita” el lector a preguntar-se i dir-se a si mateix: a la discussió.

- ¿Et discuteixen? Doncs ja comptes amb alguna probabilitat de tenir raó.
- És trist de no haver disposat d’un crític implacable quan més el necessitàvem.
- Necessites un rival per a afirmar-te. No el destruesques! Preserva-te’l, subvencional, si call!
- I tota “proposició”, ¿no deu ser també un “propòsit” i una “proposta”?
- ¿Diu realment el poeta allò que jo entenc en llegir-lo? Tant se val. Fa que jo entenga alguna cosa. Que si no és el que ell diu, és el que jo estava a punt de dir-me.
- *Mutatis mutandis*– Temeu l’home d’un sol periòdic.
- Un bon llibre sempre és una provocació.
- Tu penses això. Creus que penses això –el que siga... Prova de repensar-ho. Repensa-ho. Veuràs com, en efecte, pensaves d’una altra manera.
- Assercions i negacions discutibles, ho admet. Potser seran útils just per això, perquè són discutibles: perquè inciten a la discussió.

Hi és clara, doncs, la perspectiva que volem subratllar: l’escriptor escriu pel lector, el necessita, i si és contradictor, millor: “el pensament s’afirma, i aferma, en les objeccions”. Tota lectura no deixa de ser una complicitat. El receptor hi ha de ser suspicac d’entrada, ha de ser capaç de dubtar, d’activar el seu escepticisme –“Els escèptics –diu Fuster al seu *Diccionari*...– són persones raonables. Es posen cautelosament al costat de la raó, i per això solen tenir raó. O dit d’una altra manera: dubten, i l’encerten”–. Els lectors han de ser reticents amb el que els és donat i amb el que ells mateixos pensaven o pensaven –Joan Fuster, al seu *Diari*, té moltes entrades “repensades” anys després–; no importa que l’escriptor siga “dels nostres”, és més raonable un “vejam què diu”. Per això la utilitat no rau tant en què s’hi diu sinó en el fet que “incita” el lector a preguntar-se i dir-se a si mateix: a la discussió. En la seua relació amb

Josep Pla, Fuster, passades les reticències inicials, “acabà “cedint”. O siga: en l’admiració raonablement practicada.” Més clarament encara: “No caldrà que diga que forme part del sector d’“admiradors” d’en Pla. “Admirar” no és “identificar-se”. La crítica catalana s’ha d’acostumar a això: a admirar a Josep Pla, escriptor excepcional, sense compartir-ne les idees ni les vel·leitats anecdòtiques, ni fer d’aquest higiènic allunyament una hostilitat imbècil.” I per què no nosaltes respecte de qualsevol proposta, de qualsevol autor o paper?

Voldríem, ara, aportar un petit corpus de fragments fusterians no gaire coneguts, o coneguts a mitges –procedents d’articles de premsa i d’entrevistes–, com a complement dels raonaments anteriors. Unes ratlles de “teoria discursiva” a la manera fusteriana, on podem constatar que:

1. Escriure és un “autoexamen” en companyia del lector.

“I d’examinar consciències es tractava, al cap i a la fi. La meua, en primer lloc, i la dels qui arribessin a llegir-me, tot seguit. Per a mi, escriure constitueix, generalment, una operació d’autoexamen: de revisar-me les idees, els entusiasmes, els recels, els interessos, les accions, les malícies. [...] I vull, amb voluntat explícita, que el lector m’hi acompanyi, i que així s’exameni ell mateix la consciència que en tingui.”

(J. F. “Pròleg” a *Examen de consciència*. 1968)

2. Perquè, si escriure és dir alguna cosa a algú, hi ha problema quan l’escriptor no sap ben bé a qui li ho està dient.

“*La dificultat de escribir*”

“Esto de escribir; créanme, no es cosa de coser y cantar. [...] Me refiero, claro está, a escribir para “el público”. [...] En una carta de amor, la persona a quien se dirige es “individuada”, única y excepcional. Pero, ¿y el “público”? Quien escribe para “el público”, ¿escribe “de cara” a quién?... Una gacetilla de bodas, de Gobierno Civil, de necrología, de consejo de administración, puede ser casta y anodina: de “formulario”. Una reseña de sesiones del ayuntamiento, un artículo sobre política internacional, un comentario de economía, ya suelen estar “premeditados”, por lo general, en fun-

ció de determinado tipo de lector. Más todavía, los editoriales del periódico, las críticas de fútbol o de toros, los letreros del chiste gráfico. El "escritor", a partir de un cierto nivel, escribe pensando en "destinatario" específico.

Y he empezado con la mención de las "cartas", porque, en definitiva, escribir es, siempre, "escribir cartas": decir "algo" a "alguien", siendo el "algo" y el "alguien" inicialmente muy identificados. Las páginas de un diario o de una revista son, siguen siendo, "cartas". Sólo que, en vez de un solo e irreconocible "destinatario", tienen muchos, sin que esa pluralidad, quizá voluminosa, difumine el "tipo" de personaje "receptor". Cada periódico tiene su clientela, y básicamente se trata de una clientela "definida". Escribir desde éste o aquel diario, desde ésta o aquella revista, no es indiferente. El escritor-articlista, cronista y hasta gacetero empieza a "escribir" a conciencia de que quien le ha de leer genéricamente, es un "alguien", i bastante discernible. Con los libros ocurre lo mismo. Esta "correspondencia" condiciona el trabajo del escritor: la operación de escribir. Don Juan Maragall publicó una confesión, en el "Brusi" quizás, o quizá en alguna revista de Madrid –no lo recuerdo exactamente ahora–, acerca del asunto. Maragall explicaba que, él, puesto a escribir, necesitaba "imaginarse" a su lector: necesitaba tener presente la "cara" de su "destinatario". La "cara" y todo lo demás: el "destinatario" en cuerpo y alma. Bien dibujado. Con nombre y apellidos. Y hasta con el número de lo que entonces se llamaba "cédula personal". Maragall escribió sus artículos para los compradores del "Diario de Barcelona"...

Me arriesgaría a decir que Maragall los escribió sólo para ellos. Cuando, a veces, se habla del "bilingüismo" de nuestros escritores, se olvida que, en último término, la lengua no lo es todo. Mal que nos pese. En un sentido o en otro: mal que nos pese. Porque el Maragall articulista en castellano no pasó nunca la divisoria idiomática. Otros, sí; pero a otro nivel. Es indiscutible, sin embargo, que la obra "castellana" de un Maragall, de un Miquel dels Sants Oliver, de un Josep Pla, ha carecido de eco congruente fuera del área catalana. Y no por desdén ni desidia. Sino porque ellos, y muchos más, casi todos los demás, se limitaban originariamente –en el momento de escribir– a un "público" concreto: a unos "destinatarios" perfectamente definidos. No importa su len-

"La dificultad de escribir"

"Esto de escribir, créanme, no es cosa de coser y cantar. [...] Me refiero, claro está, a escribir para "el público". [...] En una carta de amor, la persona a quien se dirige es "individuada", única y excepcional. Pero, ¿y el "público"? Quien escribe para "el público", ¿escribe "de cara" a quién?... Una gacetilla de bodas, de Gobierno Civil, de necrología, de consejo de administración, puede ser casta y anodina: de "formulario". Una reseña de sesiones del ayuntamiento, un artículo sobre política internacional, un comentario de economía, ya suelen estar "premeditados", por lo general, en función de determinado tipo de lector."

gua: su público era catalán, y se acabó. Don Juan Maragall, por proseguir con su caso, tenía identificado a su "público": el cual, desde luego, no era ni siquiera el "público catalán" –imposible en esa acepción global–, sino los suscriptores del "Brusi". Como Pla escribe para los lectores de "Destino". Y los demás... Mientras el vehículo material del escritor es de una difusión geográfica o socialmente delimitable, sus escritos serán claros y eficientes: la "presencia" y la "figura" le son practicables, casi ni siquiera "escribe", sino que "conversa". Pero hoy día se terminó con lo que se daba: ¿quién es el lector de quién? La prensa corre con el correo... Y, así, es muy difícil "escribir". O es escribir para las nubes, como decía Maragall. Y es lo que uno hace. Y no sólo por esto...

(Joan Fuster. *Tele/èXprés*, 10-III-1969)

3. Per tant, si escriure és parlar amb algú, llegir és conversar amb l'escriptor, tant fa si assentint o discrepant.

"El lector també escriu"
"Al cap i a la fi, "escriure" és una forma de "xarrar": de parlar amb algú. I de parlar amb algú d'alguna cosa en particular. Encara avui, quan ja no dispose de temps per a les expansions familiars, acostume de pensar els meus articles –els que publiqui en aquest diari i en altres– com a succedanis de "cartes". Els escric amb l'ànim de qui es dirigeix a un conegut, calculant el que a ell i a mi ens uneix, en curiositats o en maldecaps. He escrit, encara escric moltes cartes, al cap de l'any. Em tem d'haver-ho proclamat abans –i em repetesc–: en definitiva, "escriure", en el fons, és "escriure cartes". El text resultant serà un poema, una novel·la, un drama, un assaig: no eixim de l'àrea de la "carta". O siga: de la conversa. Només un horrible onanisme portaria a "escriure" per a si mateix: per a no ser llegit per un altre. I "ser llegit",

si algun valor té (...), és el d'obtenir una "rèplica". La "rèplica", quan no és oral, ha de ser –demane perdó per la bajarada– "escrita".

Un lector, en la mesura en què de veres llegeix, "conversa" amb l'escriptor. Conversa: contesta. Mentre llegeix, en efecte, contesta: assenteix o dissenyeix. Si, en acabar la lectura, redueix la seua contestació a cal·ligrafia, ja tenim la "carta": el "contraarticle", l'"article" espontani i d'afició, que, de vegades, res no ha d'envejar al muntatge de l'expert. Una gran part d'aquesta "literatura" secreta i redargüent mereixeria la publicitat. No la troben. Els periòdics espanyols concedeixen poques columnes al gènere, o el redueixen a qüestions subalternes de queixa municipal o coses semblants. [...]

El bo és quan el lector "discorre". Insistesc: les seues "cartes" són precioses. I són veritables "documents" del silenci: del que pensen, pel seu compte i risc, tal i qual anònim habitant del país. Aqueixa multitud aparentment taciturna, no calla. No existeixen "majories silencioses", ben mirat: no tenen accés a un altaveu, això és tot...

(*La Vanguardia Española*, 8 de juliol de 1973)

4. I per això també, si no hi ha constància de ser llegit, escriure és un problema, o una perplexitat.

"El problema de escribir"

"De hecho, cada día que pasa escribo menos. Y no por falta de ganas, ni por falta de temas. No me importaría calificarlo de "crisis". ¿Para qué escribir? Tengo mis buenas razones para seguir haciéndolo, desde luego: la de ganarme el jornal, ya que no cuento con otro medio de hacerlo. Pero no se trata de eso. [...] No sé evitar mi perplejidad. Que, ¡alto!, no se refiere a lo que diría según mi leal saber y entender. Conservo mis convicciones intactas. La cuestión es distinta, aunque no acabo de creer que pueda expresarla en sus términos justos. En parte, quizá, responda a la sospecha de que todo consista en "clamar en el desierto", lo cual es descorazonador."

(*La Vanguardia*. 16-VI-1982)

5. Escriure també és opinar, i comunicar-se.

"Yo, en definitiva, lo que hago en mis obras es opinar... Pero creo que tiene usted razón: es muy importante para todo autor buscar una

comunicación. Como escritor que soy, estoy obsesionado con buscar una manera clara y exacta de expresarme, de expresar lo que pensaba y lo que quería decir. En definitiva, creo que la gente ha captado esta intención. [...] Creo que he sido bien comprendido, creo que he logrado esa comunicación que pretendía."

(Joaquín Jiménez. 1968 (?)) [Cfr. Crespo, I.: "Joan Fuster: entrevistas..." *Afers*, 2003 –en premsa)]

6. O escriure és opinar i provocar que el lector opine pel seu compte.

"Soy lo que habitualmente se llama "un ensayista"... ¡Un ensayista!... [...] Más de una vez lo he confesado: para mí, escribir es, básicamente opinar. [...] ¿Propósito petulante? No sé, creo que no. Pero sí es arriesgado. [...] Tengo una larga experiencia de todo ello... Claro: la aspiración a que el lector comparta tus opiniones sería estúpida. Quizás ahí sí que habría petulancia. Pero la finalidad es otra: provocarle a opinar por su lado, a revisar sus opiniones ya hechas, a reforzarlas con nuevas seguridades..."

"Mi aportación a la cultura catalana... Sería eso, en última instancia: una pequeña ayuda a la vasta y paciente tarea de ir despertando o afirmando en la gente el gusto por la libertad del espíritu. Espera: en vez de "gusto por", escribe "necesidad de"... [...] Una tarea vasta y paciente... Es de aquellas que debemos recomenzar cada día: contra nuestras rutinas y nuestras obcecaciones, contra los engaños sistemáticos de que somos víctimas, contra tantas y tantas rémoras más... Bien mirado, si un intelectual, si un escritor no trabaja en tal sentido, ¿de qué puede servir? Yo, por lo menos, me pongo en esa línea... [...] Digamos una preferencia: la temática "civil". Los problemas vivos de "nuestra" sociedad, de "mi" sociedad, empezando por el hecho mismo de la consistencia que tenemos o tengamos como grupo identificable y aparte. [...] Y sobre ello he procurado escribir con la mayor objetividad, con todo el rigor de que soy capaz. No he pretendido "definir" ni "pontificar". Soy demasiado escéptico para entregarme a tales ingenuidades. Con mis libros acerca del particular, únicamente aspiro a que mis paisanos reflexionen sobre ellos mismos, sobre su circunstancia social, sobre su futuro. Que abran los ojos a la realidad..."

(Baltasar Porcel. Destino, núm 1611. 17-VIII-68. [Cfr. Crespo, I.: "Joan Fuster: entrevistas..." *Afers*, 2003 –en premsa])

entrevistes..." *Afers*, 2003 –en premsa])

6. En una paraula: escriure és opinar amb intenció, no d'adoctrinar, sinó d'incitar a la reflexió: així acabava la sèrie aforística.

Ensenyar el cul cada dia

"[...] Evidentment, sóc un escriptor. [...] Escriure, per mi, és opinar [...] I opinar és ensenyar el cul cada dia. [...] És igual. L'important és "influir" d'alguna manera en un àmbit de lectors. Per "influir" no entenc "adoctrinar": més aviat, incitar a la reflexió." Busquets i grabulosa, Lluís. *A Plomes Catalanes d'avui*. 1982. [Cfr. Crespo, I.: "Joan Fuster: entrevistas..." *Afers*, 2003 –en premsa]

Bibliografia

- BALLESTER, Josep (2000). "Joan Fuster i la funció de la crítica". Al congrés: "La cultura Catalana i l'Acadèmia". Univ. de Cambridge. Novembre-Desembre. [http://www.uoc.edu/jocs/3/conferencia/cat]

- CERCAS, Javier (1998): "Los Artículos de un paseante", a *El País –Babelia–*, 7-XI. Madrid.

- CRESPO, Isidre (2000a): "Els aforismes, un dels encunyats francesos de Joan Fuster". Paris. *Actes del XXIIè Col·loqui Internacional de l'AILLC*.

- CRESPO, Isidre (2000b): *Joan Fuster: Aforismes* Alzira. Bromera.

- CRESPO, Isidre (2002): *De Fuster a Pla amb camí de tornada*. Gandia. CEIC Alfons el Vell.

- CRESPO, Isidre (2003): "Joan Fuster: entrevistas..." *Catarroja. Afers* en premsa.

- LLUNA FERRER., Xavier (1994): "Fuster a través de l'espill", dins *Papers de la Costera*. Xàtiva. Associació d'Amics de la Costera, juny, p. 42-47.

- MOLLÀ, Toni (1992): *Converses inacabades*. València. Tàndem.

- PÉREZ MONTANER, Jaume (1982): "Joan Fuster: l'home i la seua obra". Dins *Joan Fuster en els seus millors escrits*. Barcelona. Miquel Arimany.

- SALVADOR, Vicent (1994): *Fuster o l'estratègia del centaure*. Picanya. Edicions del Bullent.

- SALVADOR, Vicent (1999): "Joan Fuster: l'escriptura assagística" © Eduoc/ECSA; http://www.uoc.edu/lletra/noms/jfuster/index.html

- SIERRA, Xavier (2002): "Suggeriments per a una exègesi rigorosa dels aforismes fusterians". *Catarroja. Afers*, núm. 42/43, p. 515-520.

- SÓRIA, Enric (2000): "Qüestions et disputacions", dins *L'espill de Janus*. Barcelona. Proa.

- VENTURA, Vicent (1994): "Fuster, clar i distint", dins *Homenatge a Joan Fuster*. València. Generalitat Valenciana.

- VIANA, Amadeu (1987): "Fuster in fabula". Barcelona. *Els Marges*, 38, p. 33-43.

Notes:

¹ ESCARTÍ, V. J.: "La tesi doctoral de Fuster, editada", a *El Temps*, 19/25-XI-2002

² Pròleg a CRESPO, Isidre: Joan Fuster: entrevistas. *Afers*, 2003 [en premsa].

³ MARTÍ, Antoni (1995).

⁴ FUSTER, J.: "Introducció" a *Consells, proverbis i insolències* 1968

⁵ FUSTER, J.: "Frases sueltas", *Tele/èXprés*, 2-III-1970.

⁶ Cfr. Dues mitges notes preliminars, assatjant, *Obres completes* de J. Fuster, Volum I. Barcelona, 2002. Edicions 62, p. LIX, LX.

⁷ FUSTER, Joan. *Serra d'Or*: "Els inèdits d'en Pla". Juny de 1981